

XORAZMSHOH JALOLIDDIN MANGUBERDINING MUVAFFAQIYATLI JANGLARI

Qilichev Shohruh Sherali o'g'li, ChDPU Tarix fakulteti talabasi

SUCCESSFUL BATTLES OF KHOREZMSHAH

JALALIDDIN MANGUBERDI

Kilichev Shohruh, Student of History at ChDPU

УСПЕШНЫЕ БОИ ХОРЕЗМШАХА

ДЖАЛАЛИДИНА МАНГУБЕРДИ

Киличев Шохрух, студент исторического факультета ЧГПУ

<https://orcid.org/0009-0007-6610-0599>

e-mail:

shohruhqilichev70@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oxirgi Xorazmshoh Jaloliddin Manguberding Chingizxonga, Ozarbayjonga, Bog'dodga, Gurjistonga, Iroqqa, Hindistonda mo'g'ullarga va mahalliy dushmanlariga qarshi muvaffaqiyatli janglari va janglardagi taktikalari, jang natijalari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Xorazmshoh, Chingizxon, Bog'dod, G'iyosiddin, Rukniddin Uzlog'shoh, Qayqur, Muza'ffariddin, Qush Temur, Nosir Billox, Ig'an Toisiy, Ozarbayjon.

Abstract: This article will talk about the tactics of the last Khwarezmshah Jaloliddin Manguberdi in his temporary battles and battles against Genghis Khan, Azerbaijan, Baghdad, Georgia, Iraq, the Mongols in India and local enemies, the results of the battle.

Keywords: Khorezmshah, Genghis Khan, Baghdad, Ghiyosiddin, Rukniddin Uzlughshah, Qayqur, Muza'ffariddin, Qush Temur, Nazareth Billoch, Ighan Toisiy, Azerbaijan.

Аннотация: В этой статье рассказывается о временных сражениях и тактике последнего Хорезмшаха Джалалуддина Мангуберди против Чингисхана, Азербайджана, Багдада, Грузии, Ирака, монголов и их местных врагов в Индии, а также о результатах битвы.

Ключевые слова: Хорезмшах, Чингисхан, Багдад, Гиясиддин, Рукниддин Узлаг-Шах, Кайкур, Музаффариддин, куш Тимур, Насир Биллох, Иган Тойси, Азербайджан.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ)

INTRODUCTION) Xorazmshohlar davlatining so'nggi hukmdori Muhammad Xorazmshohning to'ng'ich o'g'li, Jaloliddin Manguberdi 1198-yilda tug'ilgan. To'liq ismi Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad. Onasi – Oychechak bo'lgan. Jaloliddin o'n uch yoshidan boshlab otasi bilan harbiy safarlarga chiqib boshladi. Lekin mo'g'ullar bilan jang qilganida u o'n yetti yoshda edi. 1220-yil dekabr oyida Xorazmshoh mo'g'ullardan Gurgon daryosining dengizga quyilish joyiga yetib keldi va Kaspiy dengizidagi Ashur ada orolidagi qalaga berkindi. Qal'ada u o'g'illari Jaloliddin, O'zloqshoh, Oqshoh va mulozimlari, navkarlarini huzuriga chaqirib bunday dedi: "Hokimyat iplari uzildi, saltanat asoslari bo'shashdi va buzildi. Dushmanning

maqsadi ayon. Endi men uchun faqat o'g'lim Jaloliddingina qasos olishi mumkin. Men uni taxtga valiahd etib tayinlayman"[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / MATERIALS AND METHODS). Ushbu mavzu yuzasidan bugunga kelib bir qancha manba va adabiyotlar ma'lum. Jumladan, Alouddin Atomalik Juvayniyning "Tarixi jahonkushoy" asari, Rashiduddin Fazlullohning "Jome at-tavorix" asari, Shibobiddin Nasaviyning "Siyrat us-sulton Jaloliddin Mankburni" kabi manbalar va Z.Buniyodovning "Markaziy Osiyoga doir tadqiqotlar: Anushtagin Xorazmshohlar davlati", Hamdam Sodiqovning "Jaloliddin Sulton Manguberdi", Bekzod Abdirimovning "Ikki buyuk

sarkarda yoxud Jaloliddindan Qutuzgacha” asarlari shular jumlasidandir.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

Xorazmshoh sulton Jaloliddin yurtini vayron qilgan va xalqini qonga botirgan Chingizxondan shafqatsiz o'ch olishga ahd-u paymon qildi. Halok bo'lgan ukalari Rukniddin Uzlog'shoh, Oqshoh xunini olishni ham ko'ngliga tugdi. Omon qolgan ukasi G'iyosiddin bilan birga vatanparvar yigitlardan qo'shin tuzishga kirishdi. Ammo mo'g'ullar bunga yo'l qo'ymaslikka harakat qilishardi. Niso shahri yaqinida Jaloliddinning 300 kishilik lashkarini, 700 mo'g'ul qurshab oldi. Jang keskin va dahshatli bo'ldi. Xorazmshohning jang ko'rgan va chiniquan yigitlari mo'g'ullarni tor-mor qilishdi. Ushbu birinchi g'alabadan so'ng, Jaloliddinga uning amakisi Amin al-Mulk 10 minglik askari bilan kelib qo'shildi. Ular mo'g'ullar qamal qilgan Qandahorga kelishdi va 3 kun ayovsiz jang qilishdi. Mo'g'ullar sharmandali ravishda mag'lub bo'lib qochdilar. Qandahordagi olishuv dushman ko'zini ochdi: mo'g'ullar shu paytgacha qayerga chang solmasinlar, g'olib bo'lardilar. Ularga qarshi turadigan kuch yo'q edi. Mo'g'ullar nazarida, Xorazmshoh lashkari faqat ohuday qochishni biladigan, hujum qila olmaydigan, qo'rqqan odamlar edi. Ular bizlarga qarshilik qila olmaydi, deb o'ylashardi. Lekin Qandahordagi jangda ular bo'g'izlariga sanchilishga va yuraklarini yorishga tayyor turgan xorazmliklarning o'tkir nayzalarini ko'rdilar. Shu jangdan so'ng Chingizxon Jaloliddin bilan hisoblashishga majbur bo'ldi[2].

Sulton Jaloliddin G'aznaga yetib kelganda Xorazmshohning tarqalib ketgan qo'shinlari uning atrofida to'planadilar. Jaloliddin bu kuchlar bilan G'aznaga yaqin bo'lgan Voliyon qal'asi atrofida Chingizxonning Bekchak va Timqur boshliq qo'shinini yakson qiladi. Dushman to'qqiz ming jangchisidan judo bo'lib, juda ko'p o'lja, boyliklarni tashlab qochadi. Chingizxon bu shum xabarni Tolqonda turganda eshitadi va Jaloliddinni tezda daf qilish uchun eng ishonarli va dongdor lashkarboshisi Qayqur no'yon boshchiligida 30 ming kishilik qo'shinni yuboradi. Ikki o'rtada jang 1221-yilning yozida Parvona dashtida bo'ladi. Jaloliddin janglar tarixida birinchi marta mo'g'ullarga qarshi kurashda yangi taktik usulni qo'llaydi: jangchilarga otdan tushib, jilovlarini bellariga bog'lashni va kamon bilan jang qilishni buyuradi. Dushman tilka-pora qilinadi. Qayqur no'yon ozgina odam bilan

Chingizxon huzuriga kirib boradi. Bu xabarni eshitgan Chingizxon dahshatga tushadi. U shu zahotiy o'zining barcha kuchlarini jamlab, sulton Jaloliddinni daf qilish maqsadida shaxsan o'zi otlandi. 1221-yil 9-dekabrda Jaloliddinning yarim oy shaklida joylashtirilgan hamda qanotlari bilan Sind daryosiga tiralgan oz sonli qo'shinini o'rab oladi. Sulton Jaloliddin vaziyatning g'oyat og'ir va mushkulligini hisobga olib, rafiqasi, onasi va farzandlarining dushman qo'lga tushishini istamay ularni Sind daryosiga cho'ktiradi. Chunki o'sha kuni mo'g'ullar Jaloliddinning qo'lga tushirilgan o'g'li Jamoliddinning yuragini tiriklayin sug'urib olgan edilar. O'zi esa qora to'riq otiga minib, so'nggi bora mo'g'ullarga hamla qilib, so'ng oti jilovini orqaga tortadi; Sovutini yelkadan tashlab, otiga qamchi bosadi va balandlikdagi qoyadan o'zini Sind daryosiga otadi. (Daryo qirg'og'idan to o'zan (suv)gacha o'n gazdan ortiqroq edi). Jaloliddin daryoning narigi sohiliga o'tib oladi va ko'zdan g'oyib bo'ladi[3].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION).

Sulton o'sha ikki tahlika orasidan, ya'ni Chingizxonning g'azab olovidan hamda Sind daryosining girdobidan qutulgach, falakning suvga cho'ktira olmagan, balo-qazo shamolining sovug'i halokat tuprog'iga bora olmagan besh-olti kishi bilan o'rmondan panoh topdi va bir-ikki kun o'sha yerda kutdi. Ularga yana ellikta askar kelib qo'shildi. Bu orada Sultonning dushmani o'rganish uchun oldindan yuborgan askarlari hind qaroqchilaridan tashkil topgan piyoda va otliq guruhning bir farsah masofa yaqinligida joylashgani xabarini yetkazdi. Sultonning buyrug'iga ko'ra, askarlari o'zlariga yo'g'on tayoq tayyorlaganlaridan so'ngra hindlarga tunda hujum qildilar. Ularning ko'pchiligini yo'q qilib, qurollarini o'lja qilib qo'lga kiritdilar. Oradan ko'p vaqt o'tmasdan ba'zilar ot, ba'zilar esa buqa, ho'kizlarga mingan holda guruhma-guruh kelib, yana Sultonning yonidan joylarini egalladilar. Yangi kelganlar ikki-uch ming kishilik hind askarlaridan tashkil topgan bir harbiy qismni yaqin atrofda ekanligi haqida xabar bergach, Sulton yuz yigirma askari bilan ularning ustiga hujum qildi. Ularning ko'pchiligini qilichdan o'tkazdi. Ulardan olgan o'lja bilan o'z kuchini yanada orttirdi.

Mo'minlar amiri Nosir Billohning o'ziga yordam qilajagi va uning dushmanga qarshi bir to'siq vazifasini o'tashini umid qilayotgan edi. Lekin Xalifa Jaloliddinga qarshi 10000 kishidan iborat

qo'shin yuborib unga qarshi chiqdi. Jangda Jaloliddin g'olib chiqib xalifa askarlarini tor-mor etdi[4].

Ig'an Toisiy Jaloliddin xizmatiga kirgach, Iroq har xil janjal, nizolarni keltirib chiqaruvchilardan, uni adolat bilan boshqara olmaydigan kaltafahm, aqlsiz hukmdorlardan xalos bo'ldi. Shundan keyin Sulton Ozarboyjonga qarab yurdi. U Ozarboyjon chegaralariga yaqinlashganda Sharafulmulk Marog'a aholisidan maktub oldi. Maktubda marog'aliklar Sultondan o'z shahriga kelishlarini iltimos qilib, bu yerda davlatni o'zboshimchalik bilan boshqarayotganlar va xotinlar hukmronligi natijasida yuzaga kelgan sharmandali ahvoldan xalos etishlarini so'ragandi. Ular, shu bilan birga, mamlakatining hukmdori Otabekning kuchsizligi tufayli o'z mulklarining daxlsizligini saqlay olmasligiga, himoya qilolmasligiga, gurjilarning esa o'tkir tirmoqlarini o'zlariga [Marog'aga] qattiq botirganlariga ham ko'nikib qolgandilar. Shunda Sulton tezlik bilan o'sha tomonga yurdi va uni hech bir qarshiliksiz qo'lga kiritdi. Sulton shaharga tomon yurar ekan, amirlarga qamal qurollari: manjaniqlar, og'ir to'qmoqlar, yuruvchi qal'alar tayyorlashni buyurdi. Ular shahar atrofidagi daraxtlarni kesa boshladilar. Daraxtlar esa nihoyatda ko'p edi. Sulton Tabrizni qamal qilganining yettinchi kuni To'g'ru'ning qizi shahardan elchi chiqardi. Elchi Sultonga malika o'zi, odamlari, mol-mulki uchun omonlik so'raganini, Xoy shahri o'ziga berilishi sharti bilan bu yerni Sulton lashkarlari himoyasida tark etajagini bildirdi". Sulton uning talabini qondirdi. Tabriz olti yuz yigirma ikkinchi yil rajab oyining o'n yettinchisida [1225-yil 25-iyulda] bosib olindi[5].

1230-yil avgustda Ko'niya, Jazira, Damashq va Misrning birlashgan qo'shinidan Jaloliddin Manguberdi kuchlari Arzinjon yaqinidagi jangda mag'lubiyatga uchradi. Jaloliddin Manguberding kuchsizlanganidan foydalangan mo'g'ullar katta

qo'shin bilan 1231-yilda Ozarbayjonga bostirib kirib, Jaloliddin Manguberдини ta'qib etishadi. Mo'g'ullar uning qarorgohiga uyishtirilgan tungi hujum natijasida Jaloliddin Manguberding oz sonli qo'shinini tor-mor keltiradilar. Jaloliddin Manguberding o'zi esa ta'qibdan qutulib Kurdiston tog'lariga chiqib ketadi. Bu yerda qaroqchi kurdlar qo'lga asir tushib, fojiali halok bo'lgan[6].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Murakkab va ziddiyatli davr farzandi bo'lgan Jaloliddin Manguberdi Xorazmshohlar davlatining so'nggi hukmdori sifatida, vatanini mo'g'ullar bosqinidan himoya qilishda ulkan jasorat va sadoqat ko'rsatgan tarixiy shaxsdir. Jaloliddinning ozodlik va mustaqillik kurashlari tarixi asrlar davomida Sharq xalqlari tillarida doston bo'lib ketdi. Eron, Turkiya, Misr, Pokiston, Suriya, Hindiston, Iroq va boshqa davlatlarda uning jasoratli hayot yo'lini aks ettirgan asarlar nashr etilishi hamda buyuk sarkarda faoliyati xususida Yevropada ham tarixiy adabiyotlar chop etilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

(ИСПОЛЬЗОВААННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. A.Zamonov S. Abdusodiqov O'zbekiston tarixi II qism IX – XIV asr o'rtalari. Darslik. T.: Bayoz, 2024.B. 449.
2. Hamdam Sodiqov. Jaloliddin Sulton Manguberdi. Toshkent, 2009-yil. B.23.
3. Rustambek Shamsutdinov, Shodi Karimov. O'zbekiston tarixi, I kitob. Toshkent, 2010-yil. B. 317-318.
4. Alouddin Atomalik Juvayniy. ,Tarixi jahonkusho. Toshkent, 2015-yil. B.375-383.
5. A.Muhammadjonov. O'zbekiston tarixi darslik. Toshkent, 2017-yil. B. 77.
6. Buniyodov Z. Markaziy Osiyoga doir tadqiqotlar:Anushtagin Xorazmshohlar davlati (1097-1231). -T.: Mumtoz so'z, 2012. B. 320.

